

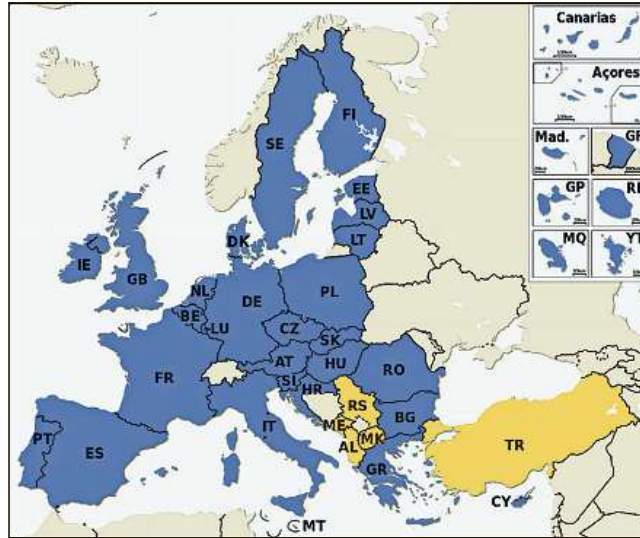
Da l'antica greca a l'Uniun europeica

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Nua datti in'istorgia curta da noss continent? Manuals d'istorgia europeica datti en mantuns, ma perfin il pli modest cudesch da giaglioffa prenda uras da lectura. I dat dentant era lexicons cun mintgamai ina survista da noss passà continental dapi l'antica greca, cun renviaments a chavazzins correspondent.** I suonda la sintesa da trais da tals compendis. Dus provegnan da lexicons publitgads a Paris (Robert, 1) e Milaun (Zanichelli, 2), en pajais che han fatg tras domaduas guerras mundialas ed han triumfà en l'emprima – era la Belgia che valeva lezza giada sco stadi francofon. L'urden territorial europeic è per part anc adina quel dals onns 1918–1922, cun la naschientscha da l'Austria (republica), l'Estonia, la Finlanda, l'Irlanda (stadi liber), la Lettonia, la Lituania, la Pologna e l'Ungaria. Il terz lexicon («Petita Enciclopèdia Catalana», PEC; v. nota 3) è cumparì en in pajais iberic ch'era restà neutral durant las guerras mundialas.

Dals Grecs als Germans

La PEC rapporta: «Davent dal settavel tschientaner a. Cr. ha il pievel grec represchentà l'emprima cultura auta naschida en Europa. La colonisaziun da la Sicilia e da l'Italia dal sid (...) ha schlargià l'intschess inicial grec (...). Roma ha represchentà in'etappa nova. Tranter il tschintgavel ed il segund tschientaner a. Cr. ha la conquistà la Peninsla taliana, lur las rivas dal Mar mediterranean occidental (...). Silsunter è ella s'extendida encunter l'ost, conquistond la Grezia ed ils stadis da cultura greca. La societad romana ha pia ertà la cultura urbana greca, sa derasond en l'Europa (...). Lezza vieuta derivava da la construcziun da ruotas stablas, da la derasaziun dal latin sco lingua unica, da l'erecziun da citads novas e d'ina lunga perioda da pasch generala (...). Enamez il terz tschientaner s. Cr. (...) han gruppas da pievels germans attatgà il cunfin dal Rain; i han pudì traversar la Gallia e la Peninsla iberica. A medem temp èn vastas populaziuns vegnidas cristianas. L'entschatta dal 5avel tschientaner ha ina segunda crisa ruinà l'imperi; lez è sa mantegnì mo en la part da l'ost cun la chapitala Constantinopel. Sunter la fin da la pussanza romana han ils pievels che dominavan l'Occident empruvà da furmar agens stadis.»

Stadis commemorers e stadis candidads da l'Uniun europeica.

MAD

Temp medieval e triumf da Habsburg-Spagna

En l'otgavel tschientaner sa faschevan valair ils Francons en Gallia ed ils Langobards en l'Italia dal nord ed en la mesauna. Zanichelli resumescha: «Lezza giada han l'expansiun araba enturn il Mar mediterranean ed il crescer da la pussanza francona aifer il continent transformà l'urden politic e cultural da l'Europa.» La PEC vinavant: «La pussanza francona revifitgada ha institui la dinastia carolinga. Carl il Grond ha mess fin a la smanatscha langobarda, triumfond da retg Desideri ed annectond ses reginam (774).» Robert: «Pir lur ha il num da l'Europa survegnì in senn politic e cultural: 'Europa vel regnum Caroli.' Otto il Grond ha surpiglià puspè lez patratg, creond 962 il Sontg Imperi roman; quest ha survivì ditg, dentant cun pauca coesiun (...). Frantscha ed Engalterra pratitgavan ina politica cleramain naziunalistica.» Zanichelli: «La pussanza seculara da la baselgia catolica è sa francada. Quai ha manà ad in vast moviment cunter l'islam, cun la 'reconquista' iberica e las cruschadas. Encunter l'ost èn naschids il reginam d'Ungaria ed il principadi da Kiev (...). En il 15avel e 16avel tschientaner è l'Europa sa rennovada a moda remartgabla, cun l'umanissem, la reformaziun, las guerras per l'egemonia [continentala] e las [uscheditgas] guerras da religiun. La conquista tirca da Constantinopel e la conquista [europeica] da l'America han spustà l'axa mercantila dal Mar mediterranean a l'Atlantic. L'imperatur Carl V era enina retg Carl I 'de las Españas'; el [e ses figl retg Filip] han gudagnà la guerra cunter la Frantscha (1521–1559), mantegnend lur supremazia durant l'entir tschientaner, malgrà l'ostilitad da regina Elisabetta d'Engalterra.»

Pussanzas e moviments naziunals

Retg Filip († 1598) ha dentant manà ad ina vieuta che la PEC resumescha sco suonda: «La dinastia da Habsburg era la pussanza egemonica europeica. Ma sut retg Filip da Castiglia han las guerras entschavì en Flandra, cun conflicts naziunals e religios enina, lura sin il Mar mediterranean, nua ch'ins ha fermà l'avanzada tirca, e sin l'Atlantic, nua che l'Engalterra è vegnida la pli ferma. Las guerras da Habsburg han ruinà l'economia iberica. La Frantscha ha cuntanschi l'egemonia en l'Europa [dal 17avel tschientaner]. La Svezia è vegnida ina pussanza baltica; ins ha reconuschi l'indipendenza da la Svizra e da l'Olanda, e la curuna da Brandenburg-Prussia è vegnida la bandierala dals stadis protestants tudestgs (...). L'equiliber europeic naschì dal patg d'Utrecht (1713) sa fundava sin trais pussanzas grondas, mintgina cun insaquants alliads fidaivels: La Gronda Britannia cun l'Olanda ed il Portugal, la Frantscha cun la Spagna e la Turchia, l'Austria cun ils stadis catolics tudestgs.» Robert fa lur in sigl en fin als davos onns dal 18avel tschientaner: «L'idea d'Europa è cumparida puspè cun la revoluziun franzosa e l'imperi da Napoleun, ma quella prova è ida a fin cun l'explosiun d'in continent dominà da la Frantscha. Il moviment da naziunalitads (...) è sa derasà durant l'entir 19avel tschientaner.» Zanichelli cumplettescha: «Quai ha manà a la naschientscha dal reginam d'Italia (1861) e da l'imperi tudestg (1871).» Ils trais lexicons menziunan en paucs peds l'expansiun coloniala en Asia ed Africa.

Il 20avel tschientaner

La PEC resumescha: «Ils problems naziunals buglients han manà a l'explosiun da

las guerras balcanaisas 1913 e lura da l'Emprima Guerra mundiala: Germania ed Austria-Ungaria cunter Frantscha, Gronda Britannia e Russia (...). L'opposiziun (...) en Russia ha profità dal conflict 1917 per stgatschar zar Nicolò (...). Sis mais pli tard han ils bolschevics (...) fatg l'uscheditga 'revoluziun d'october'. Cun els han ils Tudestgs stipulà in contract da pasch (...); lur han concentrà lur truppas encunter vest, però ils Stadis Unids han spustà l'equiliber a favur dals alliads dal vest. Il resultat il pli marcant suenter l'armistizi è stà la partiziun da l'Austria-Ungaria (...). Dus patgs da 1939 han influenzà fundamentalmain la Segunda Guerra mundiala: Il 'Patg d'atschal' tranter Hitler e Mussolini (22 da matg) ed il patg da nunagressiun tranter URSS e Germania (22 d'avust).» Ils trais lexicons fan lur in sigl fin suenter l'armistizi tudestg da 1945. Robert: «L'Europa ha reconuschi sia atgna flaiveltezza cun sia decadenza economica ed ils moviments d'indipendenza en sias colonias (...). Il 1951 han ils Franzos Jean Monnet e Robert Schuman stimulà la creaziun d'in'autorità surnaziunala, la Comunità europeica da charvun ed atschal.» Ils trais lexicons rapportan lura dals progress da l'integraziun europeica, cun «las cunvegns da Schengen, sutscrittas 1985 ed effectivas dapi 1995» (Robert), sco era la creaziun u restauraziun da plis stadis europeics, consequenza da la democratizaziun en l'anterius «bloc da l'ost» e da la partiziun da la Jugoslavia: «La Slovenia, la Croazia, la Bosnia-Erzegovina e la Macedonia èn sa decleradas independentas; lur è il Montenegro sa separà da la Serbia» (PEC). Ma ils ultims dus pajais eran gia independents en fin a l'Emprima Guerra mundiala. Il 1993 è naschida l'Uniun europeica (UE) cun residenza a Bruxelles; ella dumbra oz ventgotg stadis commembers e passa ina mesa milliarda olmas. Il 2012 ha l'UE survegnì il Premi Nobel da la pasch «sco protectura da la pasch en Europa durant sessanta onns». Oz spetg'ins dentant da l'UE ch'ella gidia a promover la pasch ordaifer ses cunfins, per exempel en Siria, antruras administrada da la Frantscha.

1. Alain Rex, *Le Petit Robert des noms propres. Nova ediziun repassada ed augmentada. Paris (Dictionnaires Le Robert – Sejer, ISBN978-2-32100-041-9) 2012, pp. 767–769.*
2. Edigeo (ed.), *Enciclopedia Zanichelli. Milaun 2005, p. 650.*
3. Josep M. Vinyes i Vilà (ed.), *Petita Enciclopèdia Catalana. Segunda ediziun actualisada. Barcelona (Enciclopèdia Catalana, ISBN 978-84-412-1774-4) 2008, pp. 744–745.*